

***Suikertand* van Ian McEwan**

Het eerste dat zich aandient bij een nieuwe vertaling, of beter: vertaalópdraacht, is een soort logistieke mobilisatie. Mobilisatie in militaire zin, bedoel ik dan. Hoeveel werk schat ik dat het zal zijn, hoeveel tijd kan ik daarvoor bedingen (uitgevers hebben altijd haast), hoeveel aanvullende financiering zal ik kunnen vinden (uitgevers hebben nooit genoeg geld). In mijn geval, als vaste vertaler van McEwan, betekent dit steevast: snel zijn *first draft* lezen – ik werk *altijd* uit het nog onvoltooide manuscript – op grond hiervan een zo wervend en bevlogen mogelijke werkbeursaanvraag schrijven en een grove planning maken over de extra inspanningen die de vertaling zal vergen. Wat voor deskundigen zal ik nodig hebben, heb ik deze al in eigen kring of zal ik daarbuiten moeten zoeken, staat er veel poëzie in de tekst, komen er veel verwijzingen in voor? Moet ik me nog speciaal in een bepaald onderwerp verdiepen?

Van de oude Adriaan Morriën leerde ik dat een vertaler niet alleen strafpleiters, maar ook inbrekers in zijn kennissenkring moet hebben, en hoe langer het vertalersleven, hoe breder de kring waaruit te putten valt. Een boek als *Zaterdag* van Ian McEwan had ik niet kunnen vertalen zonder de hulp van een arts, een squasher en een popmuzikant, voor *Rogers Versie* van John Updike, waarin iemand op de computer het bestaan van God probeerde te bewijzen, kon ik niet zonder een wiskundige, een theoloog en een filosoof. Het nadeel van deskundigen is soms wel dat ze het beter weten dan de auteur en dat ik als vertaler dan weer voor het dilemma kom te staan of ik de auteur de vingertikken van deskundigen moet voorleggen... Want sommige auteurs hebben héél lange tenen, kan ik u verzekeren. En verder is een specifiek probleem nog vaak, heel actueel in het verband van *Suikertand*: gaat de titel nog bijzondere problemen opleveren?

Bij alle planning en voorbereiding doe ik er overigens wel verstandig aan om rekening te houden met een ijzeren wetmatigheid die me in de loop van mijn carrière wel is ingepeperd: vertalen duurt altijd langer dan je denkt, ook als je dit van tevoren incalculeert. Voor de goede orde: ik heb lol in dit alles. Ik voel me een jongleur die steeds meer stokjes in de lucht steekt en daar steeds meer bordjes op laat draaien.

Tijdens de eerste lezing van zo'n voorlopig manuscript vormt zich in mijn hoofd ook meteen een soort recensie, en wel met een specifiek doel: de motivering van een werkbeursaanvraag bij het Nederlands Letterenfonds. Zo verzamel ik bijvoorbeeld een paar kenmerkende, bijzondere of bij uitstek moeilijke of ingewikkelde passages die moeten illustreren waarom deze vertaling royale ondersteuning verdient, en waar ik dan als het ware 'naartoe' schrijf. Ik geef u een paar kreten uit mijn aanvraag voor *Suikertand* van een jaar geleden:

Cambridge en spionage, ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen een onuitputtelijke bron van verhalen, zeker als aan het mengsel ook nog een dosis romance wordt toegevoegd. 'The Spy Who Loved Me' blijft op elk niveau van de literatuur tot de verbeelding spreken. In *Sweet Tooth* ontfermt Ian McEwan zich op zijn niveau over het genre, en dat niveau is hoog [...].

Of: Serena Frome (rijmt op bloem) is in 1951 geboren als dochter van een anglicaanse bisschop en gaat op uitdrukkelijke wens van haar moeder geen Engelse letterkunde, maar een serieus vak studeren: wiskunde in Cambridge. Ze is daar helemaal niet zo goed in (en ook niet erg gelukkig mee), maar dat is

ondergeschikt aan het plaatsvervangende emancipatorische belang dat haar moeder eind jaren zestig voor ogen heeft. Wel schrijft Serena bij wijze van compensatie in Cambridge literatuurrecensies in een studentenblad. Achteraf beseft ze dat een kennismaking op de thee bij een docent (Professor Tony Canning) van haar vriendje (Jeremy) het begin was van haar werving voor de geheime dienst [...]

En als laatste fragment: Zuiver terminologisch-specialistische problemen – zoals ik die met name tegenkwam bij mijn vertalingen van *Saturday/Zaterdag* in 2005 (met als hoofdpersoon een hersenchirurg) en *Solar* in 2010 (met als hoofdpersoon een winnaar van de Nobelprijs voor natuurkunde) – zijn in deze roman beperkter, al was het maar omdat de wereld van de geheime dienst (paradoxaal genoeg, gelet op haar aard) een soort algemene bekendheid geniet. Het echt bewerkelijke en tijdrovende van McEwan voor een vertaler schuilt evenwel steevast in zijn zo ‘volle’ proza. Neem een passage waarin McEwan als altijd ‘op de huid van de tijd’ zit en waarin hij de combinatie van de mijnwerkersstakingen (en de bijbehorende energieschaarste) en de opmars van de IRA in Engeland zelf beschrijft (een tijd waarin eigenlijk de kiem voor Margaret Thatcher werd gelegd).

Tot zover wat citaten uit mijn pleidooi bij het Nederlands Letterenfonds om deze vertaling ruimhartig te honoreren.

Overigens zitten in dit korte exposé al interessante vertaalproblemen, kleine en grote. Een klein is het rijm op *Frome*, de achternaam van hoofdpersoon Serena. Zij wordt in de eerste zin van de Engelse editie geïntroduceerd met ‘My name is Serena Frome (rhymes with plume)’. In de rubriek [‘eerste zin’](#) op de site van boekhandel Athenaeum schreef ik daar dit over: ‘De klank van *Frome* rijmt op die van *plume*, dus de vertaling daarvan – *pluim* – is niet bruikbaar. Maar belangrijker is nog dat de Nederlandse *oe*-klank (behalve misschien in het Engels van sommige Nederlandse politici) niet dezelfde is als de lange (en als het ware ‘Rotterdams’ uitgesproken) *oe* in *plume*. Dit probleem is onoplosbaar en met *bloem* – voor *plume* – neem ik mijn kleine verlies.’

Een tweede technische vertaalmoeilijkheid van het kleine soort beschreef ik in die Athenaeum-rubriek als volgt: ‘Een probleempje met de verder simpele eerste zin (“and almost forty years ago I was sent on a secret mission for the British security service”) wordt nog veroorzaakt door de *tweede* zin. (“I didn’t return safely.”) Omdat *geheim* al “bezet” is door de “missie” zou ik *security service* normaal gesproken met *veiligheidsdienst* hebben vertaald, maar *veilig* kan ik in de tweede zin niet missen: “Ik kwam niet veilig terug.” Gelukkig kon ik in het Nederlands naast *geheime dienst* en *veiligheidsdienst* ook nog over *inlichtingendienst* beschikken. Zodat het begin nu luidt: “Mijn naam is Serena Frome (rijmt op bloem) en bijna veertig jaar geleden werd ik op een geheime missie voor de Britse inlichtingendienst gestuurd. Ik kwam niet veilig terug.”

Het gróte probleem was uiteraard de titel, *Sweet Tooth*, waarover veel is gezegd en geschreven, en het lijkt me aardig u van achter naar voor door de ontstaansgeschiedenis van de uiteindelijke titel *Suikertand* te leiden. Dan begin ik afgelopen februari, toen ik als eerste ‘reguliere literair vertaler’, om het zo maar uit te drukken, werd verblijd met een [eredoctoraat](#). Professor Colin Ewen, mijn Leidse erepromotor, zei er in zijn laudatio dit over: ‘Sinds de aankondiging van uw

eredoctoraat, hebben veel mensen mij erover aangesproken. Steevast ging het daarbij over twee onderwerpen: of de hoge kwaliteit van uw vertalingen, of uw mooie en spitsvondige vertaling van de titel van McEwans jongste boek *Sweet Tooth* als *Suikertand* (ik weet overigens dat hier een lang verhaal achter zit, en dat u hierover uitgebreid met de auteur heeft gecorrespondeerd).’ Tot zover Colin Ewen.

Dat ‘uitgebreid’ was lichtelijk overdreven, maar inderdaad hadden mijn uitgever en ik wel degelijk contact met de schrijver over zijn titel gehad. De uitkomst hiervan kwam van pas naar aanleiding van een twitterdiscussie waarin ook Volkskrant-columniste Nausicaa Marbe zich had gemengd. Ik overwon mijn weerstand tegen de toon van twitteraars ‘Moet dat niet gewoon *Zoetekauw* zijn?’ en schreef een stukje dat mijn uitgever op Twitter kon plaatsen. Dat kon ik meteen ook gebruiken als reactie op een opmerking die Elsbeth ETTY maakte in haar allerlaatste ‘Voorproef’ in NRC Handelsblad van 29 september vorig jaar, waarin zij schreef: ‘Bij het lezen van de nieuwe roman van Ian McEwan vertaalde ik de titel *Sweet Tooth* voor mezelf met “Zoetekauw” maar de Nederlandse vertaling heet *Suikertand*, een bestaand synoniem van zoetekauw.’ Let op de subtiele superioriteit van zo’n opmerking: de recensente etaleert haar kennis van het Engels door het ‘voor zichzelf te vertalen’ – zij heeft eigenlijk geen vertaler nodig – suggereert en passant dat ze het synoniem ook heus al wel kende, maar plaatst intussen een onzichtbaar vraagteken bij de juistheid van die keuze... Dat stukje van mij voor Twitter ging zo:

De titel ging maandenlang als een hete aardappel tussen uitgeverij De Harmonie en mij heen en weer – dat zal niemand verbazen. (*Have a sweet tooth is a strong liking for sweet foods, a fondness or craving for sweets.* Er ontstond een lijstje:

Zoetekauw
Lekkerbek
Snoeper
Snoepkont
Zoetebek
Suikerjunk
Snoepdoos
Suikergoed
Suikerzoet

en de mogelijkheid werd geopperd een van deze woorden vooraf te laten gaan door ‘Operatie’, maar het bezwaar bleef dat alle kandidaten op de laatste twee na – Suikergoed en Suikerzoet – toch vooral naar een *persoon* verwezen, terwijl *sweet tooth* veeleer de snoeplust betreft. Bij wijze van handreiking schreef Ian McEwan ons nog: ‘If there is no interesting equivalent (a longing for sweet things) in Dutch, you could go the route of the Brazilians, who have called it *Serena* or you could go with *Serena Frome*. Let me know what you think.’

We vonden *Serena* niet de oplossing en geruime tijd luidde in het manuscript de werktitel *Operatie Suikergoed*. Totdat we bij toeval stuitten op ‘Suikertand’, door Van Dale gedefinieerd als *lekkere tand, gebruik van suiker, snoeplust (o.a. in de verb.): wij zullen de suikertand maar eens uittrekken, wij zullen voortaan minder suiker gebruiken, minder gaan snoepen*. Bondiger, maar

even duidelijk is het WNT, het Woordenboek der Nederlandsche Taal, dat spreekt van 'snoeplust, o.a. in de zegsw. *de suikertand uittrekken*, met snoepen (doen) ophouden'.

We sloegen een aantal vliegen in één klap: Suikertand verwees niet meer naar een persoon, het kon zelfstandig, zonder de toevoeging van Operatie door het leven gaan en het zou – een niet te onderschatten voordeel voor een boektitel – door zijn betrekkelijke onbekendheid lezers mogelijk opvallen en daardoor intrigeren (allicht goed voor een discussie op Facebook of Twitter :-)

Tot slot: niet iedereen wordt per se gelukkig van het vertalersbestaan en met een ander karakter zou ik van dit alles ook wakker kunnen liggen. Niet voor niets heb in de loop der jaren ook wel collega's uit het vak zien verdwijnen omdat de spanning en verantwoordelijkheid hun op den duur te veel werden. Maar ik beleef er plezier aan – en soms zelfs een uitgesproken geluksgevoel.

Rien Verhoef,
april 2013